

(PLECS)

D'HISTÒRIA LOCAL

Plecs d'Història Local és una revista trimestral que publica articles originals de recerca i reflexió sobre història local i comarcal i en divulga la producció editorial i les activitats en l'àmbit territorial de les terres de parla catalana.

CONTINGUTS

EDITORIAL: Els trobadors a la ...	1
TEMES 1: Alfons I (1162 - 1196) ...	2
TEMES 2: Les Corts Catalanes ...	5
TEMES 3: L'arribada dels cançoners...	8
PATRIMONI: Un mapa de les Corts...	11
RESSENYES	13
TRIA DE NOVETATS	14
NOTICIARI	16

MIRIAM CABRÉ. ILCC - Universitat de Girona

ELS TROBADORS A LA CORONA D'ARAGÓ

Les corts catalanes formen part de la xarxa promotora d'un dels fenòmens més importants de l'Europa medieval: la cultura dels trobadors. La Corona d'Aragó, i molt especialment Catalunya, es va integrar en aquesta tradició poètica i ideològica, originada a l'entorn de Guilhem, IX duc d'Aquitània i VII comte de Peitieu, cap a finals del segle XI, i que durant els segles a venir va marcar les pautes de la lírica, de l'expressió de l'amor o de les imatges ideals de la cort, de la dama i del cavaller. Sense els trobadors el nostre llegat literari seria molt diferent, així com la nostra identitat, social i individual, el nostre imaginari comú i les notícies que tenim sobre els cercles de poder.

L'època d'Alfons el Trobador, besnét del duc Guilhem, quan la presència trobadoresca pren volada a Catalunya, és un dels moments més ben estudiats, però tot i això requereix força precisions. Ho palesa Isabel Grifoll quan analitza l'evolució poètica de la lluita de Guillem de Berguedà contra la centralització reial i l'hegemonia cultural de la cúria llatina i religiosa per sobre del poder vernacle i laic.

Des del projecte Trob-Eu (www-trob-eu.net), hem volgut sobretot fixar-nos en les dues vies de circulació dels trobadors a Catalunya: les corts i els manuscrits. Un dels resultats

d'aquest enfocament és el mapa digital i interactiu que presenta Albert Reixach, on queden plasmats, en noves plantilles històriques dels territoris i de les corts catalanes, la presència dels trobadors i el mecenatge dels magnats. Hi resulta ben evident que la contribució catalana al món dels trobadors no va ser passiva, ni la recepció unidireccional, com de vegades s'ha tendit a pensar. La compilació de manuscrits monogràfics per recollir la lírica dels trobadors representa un mitjà de circulació d'aquesta cultura, la consolidació d'un cànon i l'elevació dels trobadors a autoritats. Com subratllen Miriam Cabré i Sadurní Martí, cal integrar aquests cançoners en la recerca històrica sobre les corts que els promocionaven.

Igualment rellevant per a la cultura catalana, i un aspecte encara més desatès, és la recuperació dels trobadors com a models poètics i objecte d'estudi els segles XIX-XX. En l'exposició *El noble esforç: l'herència dels trobadors a Catalunya* (www.bnc.cat/Exposicions/El-noble-esforc/Continguts) vam procurar dibuixar-ne les grans línies i aquí Anna Gudayol en concreta un element important: el recorregut del cançoner Vega-Aguiló i altres manuscrits fonamentals abans d'arribar a la Biblioteca de Catalunya i l'interès que aquests còdexs des-

pertaven. ■

El rei Alfons el Trobador - París, BnF, français 854, f.

temes-1)

ISABEL GRIFOLL. Universitat de Lleida

ALFONS I (1162-1196) I ELS TROBADORS

L'expansió occitana de Catalunya i la poesia trobadoresca

Els orígens dels comtats catalans a la *Gallia Narbonensis* determinen durant segles l'orientació ultrapirinènca de Barcelona, Besalú-Cerdanya, Urgell o Pallars. Des de mitjan segle x, una política d'enllaços matrimonials reforça els lligams amb llinatges comtals i vescomtals del Llenguadoc i l'Alvèrnia. La compra de Carcassona i Rasés per part de Ramon Berenguer I i Almodis de la Marca (1067-1070) permet fer un gir vers l'expansió sobre l'espai llenguadocià i provençal. El matrimoni de Ramon Berenguer III amb la comtessa Dolça de Provença (1112/1113) aporta el comtat de Provença, el de Gavaldà, el vescomtat de Carlat i diverses possessions a la Roergue. Es consolida gradualment un marc comú de referència, polític, econòmic, lingüístic i cultural.

En morir Ramon Berenguer III de Provença (†1166), Alfons I de Catalunya-Aragó (1162–1196) rep l'herència provençal del seu cosí i s'intitula «marquès de Provença». Un ampli espai occità d'influència catalana es vincula directament a la persona del rei. La seva sobirania, tanmateix, no hi serà unà-

Alfons I, rei d'Aragó (miniatura del *Liber feudorum maior*)

Isabel Grifoll. Alfons I (1162 - 1196) i els trobadors

nimement acceptada, en particular per Ramon V de Tolosa (1148–1194). Els conflictes entre Barcelona i Tolosa per l'hegemonia al baix Llenguadoc i a la Provença interior i marítima són constants. Alfons I fa llargues estades en terres occitanes per afermar els seus dominis. La cort catalanoaragonesa entra en contacte directe amb els trobadors.

La poesia trobadoresca forma part de la festa senyorial. És entreteniment i diversió (*solatz*), i exponent del dispendi i la generositat (*largueza*) del senyor, que acull i gratifica trobadors i joglars, els quals, al seu torn, enalteixen el prestigi social de la cort. Alfons I promociona la poesia trobadoresca i es converteix en un dels grans mecenes del moment. Giraut de Bornelh, Folquet de Marselha, Arnaut de Maruelh, Peire Raimon de Tolosa o Peire Vidal es vinculen a la seva cort o l'homenatgen en les seves composicions. Arnaut Daniel, Aimeric de Peguilhan o Raimbaut de Vaqueiras l'elogien de lluny o hi mantenen relacions esporàdiques.

Els trobadors al servei d'Alfons I elaboren una imatge ideal del monarca, que n'exalça els valors cortesos i cavallerescos, i en vindica la sobirania legítima i positiva en l'espai occità. La *potestas* s'assegura amb l'*auctoritas* que atorga la moral cortesa. Quan es divulguen, aquestes composicions actuen com a arma de propaganda política i de combat per erosionar les causes d'aquells qui, com el comte de Tolosa, disputen el poder del rei, o contra aquells vassalls que s'hi alcen en rebel·lia. El mecenatge trobadoresc d'Alfons I pot ser entès, doncs, com un programa polític deliberat de legitimació monàrquica en l'espai occità, alhora que la cultura cortesa opera, a través de la figura del rei, com un factor de cohesió territorial.

És del tot rellevant que el rei fos compositor de poesia. N'hem conservat una *canço* (*Per mantas guizas m'es datz*) i una *tenso* ('debat') compartida amb Giraut de Bornelh (*Be me plairia, senh'En reis*) sobre el tema de l'amor del *ric om* ('home poderós'). Alfons I el Cast ha passat també a la història amb el sobrenom «el Trobador».

Per altra banda, Bertran de Born o Giraut del Luc, trobadors hostils al rei, l'ataquen deformant aquesta imatge ideal o capgirant-ne els valors cortesos, la qual cosa prova l'impacte polític i propagandista que aconseguí el programa poètic. El rei es comporta com un *fals aman* (ha prenyat les religioses del monestir de Vallbona de les Monges) o és un protector gasiu que, en lloc de remunerar els joglars, els manlleva diners que no els torna (inversió de la *largueza* cortesa) i, sobretot, és un

rei apostitz ('postís', 'fals', 'usurpador'), en referència a l'aparició del fals Alfons el Bataller (c. 1174), un cas d'impostura política que, tanmateix, havia qüestionat amb contundència la legitimitat d'Alfons I a la corona aragonesa.

La cort d'Alfons I i els trobadors catalans

Berenguer de Palol (c. 1164), natural del Rosselló, és el primer trobador català amb obra conservada. Compon cançons d'amor d'expressió senzilla (*trobar leu*) amb notes de tristesa i nostàlgia. Hi adapta el llenguatge jurídic feudal, per bé que es manté allunyat de les polèmiques sobre l'amor i la noblesa que ocupen els grans trobadors del moment (Raimbaut d'Aurenga o Bernart de Ventadorn). La tradició manuscrita n'ha preservat la notació musical, cosa que permet deduir que fou estimat com a músic. En una poesia (*S'ieu sabi'aver guiardo*), s'adreça a Jofre III del Rosselló (†1164), darrer comte privatiu del Rosselló, en qualitat de *senher* ('senyor'). Això no obstant, res no impedeix de fer-lo contemporani de Ponç de la Guàrdia. Els cançoners respectius comparteixen força característiques comunes.

Ponç de la Guàrdia (c. 1154 – c. 1188), autor també de cançons amoroses, fou fadristerne dels Saguàrdia o la Guàrdia, llinatge originari de les valls del Ripollès. Formà part de la mainada d'Alfons I, amb qui participà en la campanya militar contra Tolosa (1175-1176), en el setge de Conca (1177) i en l'expedició punitiva contra Roger II Trencavell, vescomte de Besiers, quan aquest intentà sostreure's al vassallatge al rei i passar al bàndol de Tolosa (1179). La *ira regis* contra el vassall rebel fou implacable, com palesen els documents del *Liber feudorum maior* (núm. 854-861) que hi fan referència. Roger II Trencavell fou obligat a reconèixer Alfons I com a senyor de Carcassona i Besiers, i els seus castlans a prestar-li homenatge per nombrosos castells. Ponç de la Guàrdia, en canvi, es lamentava (*Tant soi apessatz*) per la manca de cortesia del seguici reial envers la comtessa de Burlatz (Adelaida de Tolosa), muller del vescomte, semblantment a com ho feia Peire Vidal o ho recordaria una *razo* d'Arnaut de Maruelh i, anys més tard, criticaria agrament Guillem de Berguedà (*Reis s'anc nuill temps foz francs ni larcs donaire*, 1192-1193). Llenguatge polític (administratiu feudal) i llenguatge sentimental són intercanviables en el sistema cultural cortès.

La veu mordaç i sarcàstica de Guillem de Berguedà (c. 1138 – c. 1192), fill primogènit del vescomte de Berguedà, sembla aparentment marginal al sistema. Els anys 1170-1175, compon atacs virulents *ad personam* contra Pere Berga, Ramon Folc de Cardona, Arnau de Preixens, bisbe d'Urgell, o Ponç de Mataplana, amb qui el movia l'animadversió personal o estava en conflicte feudal. El trobador se serveix de tècniques deri-

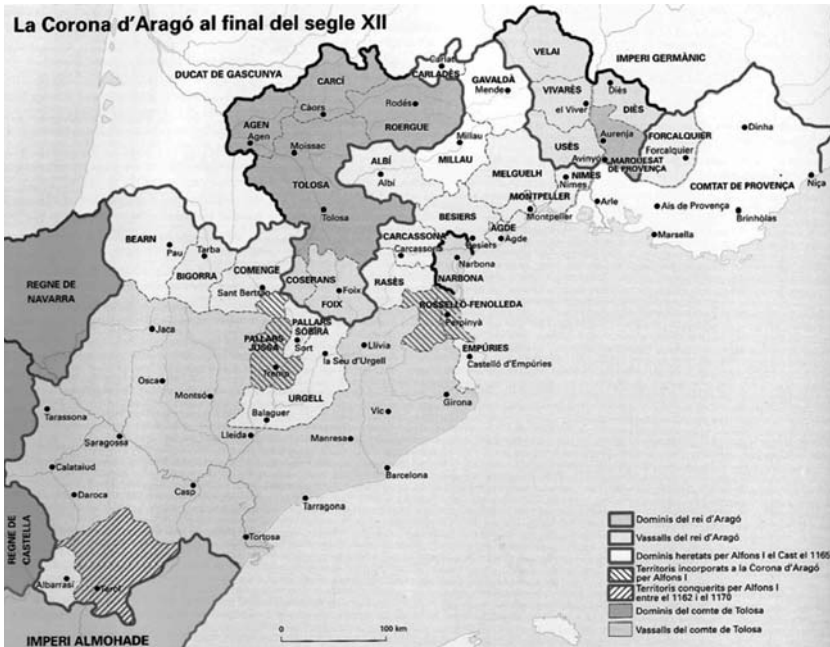
vades de les formes *ad vituperium* de la tradició retòrica, de motius de la sàtira antiga, però també d'humorades joglaresques i de fórmules populars de maldiença i escarni, que combina amb un enginy i un estil molt personals. El catàleg d'improperis va des de ridiculitzar trets físics —nas tort, dents de bou— dels enemics (Ponç de Mataplana), fins a envanir-se d'haver jagut amb les seves mullers (Pere de Berga, Ramon Folc de Cardona), i a l'ultratge i la ignomínia més colpidors, com és l'inventari de perversions atribuït al bisbe d'Urgell (priapisme, violacions d'homes i dones, etc.). Guillem de Berguedà divulga aquestes caricatures enverinades a través dels joglars que té al seu servei, que les cantaran arreu del

Guillem de Berguedà (miniatura del cançoner trobadoresc A)

país, perquè més enllà del riure de l'auditori el trobador pretén sembrar la confusió i el caos general, i atiar els sectors descontents de la noblesa a la revolta contra la cort i contra el rei. Ramon Folc de Cardona, a qui el trobador assassina a traïció (1175), fou un personatge influent a la cort reial. Arnau de Preixens, bisbe d'Urgell (1167-1195), fou un home de confiança d'Alfons I i dels comtes d'Urgell, contra els quals estigué en rebel·lia el vescomte Arnau de Castellbò, bon amic del trobador. Fins i tot no s'està d'implicar en les calúmnies homes importants del regne, com Guerau de Jorba, el gran conseller d'Alfons I, a qui converteix en «testimoni» de les perversions del bisbe d'Urgell, mentre Guillem adopta l'actitud del bon cristià indignat i escandalitzat davant tanta perversió de la jerarquia eclesiàstica.

temes-1)

Les composicions de Guillem de Berguedà estan al servei d'un programa «anticapifista», que s'alça contra les reformes empreses per la *curia regis*, que pretenien centralitzar en la persona del rei les funcions normatives i coercitives del poder en contra de les prerrogatives aristocràtiques: la justícia reial com a garantia de la pau pública, amb la transformació de l'antiga Pau i Treva diocesana en instrument de l'administració reial (estatuts de Fondarella, 1173); la promoció de la llei de la *schola* jurídica de la catedral de Barcelona a llei de Catalunya; la reforma de la vegueria (1173-1178), que desbancava els antics llinatges i encomanava el control militar i administratiu del territori a ministerials subordinats al rei; la reorganització de les tinences dels castells, o l'ordenació fiscal.

Veu de la discòrdia i llavor de zitzània, això no impedeix a Guillem de Berguedà ser present a la mainada reial de forma intermitent, en particular durant la dècada dels vuitanta. Els

anys noranta, el trobador torna a prendre les armes poètiques a favor de la revolta vescomtal, encapçalada per Ponç III de Cabrera (1192-1193). Les caricatures grotesques deixen pas a la forma de *sirventes* emmotllada per Bertran de Born. Guillem de Berguedà crida els nobles del país a la insurrecció (*Be-m volria q'om saupes dir*) i, sobretot, blasma el rei d'Aragó (*Reis, s'anc null temps foz francs*), a qui acusa de manca de *largueza*, de practicar la *fin amoris* únicament per interès econòmic i d'envilir les dames. El rei és la negació del paradigma cortès, d'aquell model cultural que Alfons I havia patrocinat per legitimar la seva sobirania, però també el critica per no seguir el guiatge dels antecessors, del pare Ramon Berenguer IV, que conduïa els barons a la guerra d'expansió contra els musulmans. La continuïtat del llinatge i el retrat dels comtes de Barcelona en lluita armada contra els musulmans eren els eixos de la memòria històrica que contemporàniament passava a l'escrit (*Gesta comitum Barchinonensium*).

Una cultura d'expressió en llengua vulgar (occità), confiada a valors laics i cortesos (trobadors), conflueix amb una altra, d'expressió escrita (en llatí), que de la *schola* desembarca a la *curia*, perquè les causes polítiques es guanyen tant a través del cant i la literatura com, fonamentalment, per la via de la lletra i el document (*Liber feudorum maior*, *Gesta comitum Barchinonensium*). Totes dues, cadascuna amb les seves tècniques, deixen enrere la contingència de pràctiques reglamentades per la comunicació oral (local) i eleven sistemes de comunicació que es volen compartits, amb funcions pràctiques, orientats a l'acció i, en particular, al domini d'homes i territori; en definitiva, a l'exercici del poder. Amb el temps, tanmateix, permetran als cavallers i cortesans l'accés a la cultura, car no es tracta tant de saber llegir per escriure sinó, amb la bella expressió d'Armando Petrucci, de *scrivere per leggere*. ■

Bibliografia

István FRANK (ed.), «Pons de la Guardia, troubadour catalan du XIIe siècle», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXII, 1949, p. 229-327.

Martín de RIQUER, «La littérature provençale à la cour d'Alphonse II d'Aragon», *Cahiers de Civilisation Médiévale*, II, 1959, p. 177-201.

Martín de RIQUER (ed.), *Les poesies del trobador Guillem de Berguedà*. Barcelona: Quaderns Crema, 1996.

Margherita Beretta SPAMPINATO (ed.), *Berenguer de Palol*. Mòdena: S.T.E.M.–Mucchi, 1978.

MIRIAM CABRÉ I SADURNÍ MARTÍ. ILCC-Universitat de Girona

LES CORTS CATALANES I ELS MANUSCRITS TROBADORESQUES

Les corts catalanes medievals formaven part d'una xarxa d'aliances i vincles tant amb cases peninsulars com occitanes: són ben coneguts els interessos de la Casa de Barcelona a Provença, a Montpeller i altres territoris. No és estrany, doncs, que entre els segles XII i XIV fossin també terra de trobadors i contribuïssin de manera decisiva a la producció i difusió trobadoresques. En una estimació conservadora, 121 trobadors van estar relacionats d'alguna manera amb la cort reial catalanoaragonesa, amb branques laterals de la casa reial o amb la noblesa catalana. Seguint aquesta mateixa estimació, 25 senyors catalans van tenir relació directa amb la producció i difusió de la cultura trobadoresca, com a receptors o com a promotors.

Dins d'aquesta xarxa, la lírica i, per extensió, la cultura dels trobadors va convertir-se en una marca de distinció, transmissora d'un sistema de valors en el qual la noblesa i la monarquia s'emmirallaven i del qual aprofitaven el prestigi. És una lírica que formula en clau amorosa aquest sistema de valors cortesans, però que també reflecteix conflictes polítics, s'esforça a projectar la imatge desitjada pels poderosos (o contrarestar la dels enemics) i ressegueix els vincles canviants entre els diversos centres de poder. És, en definitiva, un factor essencial per definir la cultura d'aquest període a Catalunya, alhora que un reflex de la realitat coetània, passada pel filtre de la creació literària, que ens hauria d'ajudar a perfilar, per exemple, el concepte i la naturalesa de la cort, així com la manera com es justifiquen alguns esdeveniments i tensions. En el cas català, a més, la continuïtat d'aquesta associació ideològica, del conreu líric en aquests cercles i del model trobadoresc va esde-

venir durant tota l'edat mitjana un tret definidor de les iniciatives reials i del perfil de la noblesa.

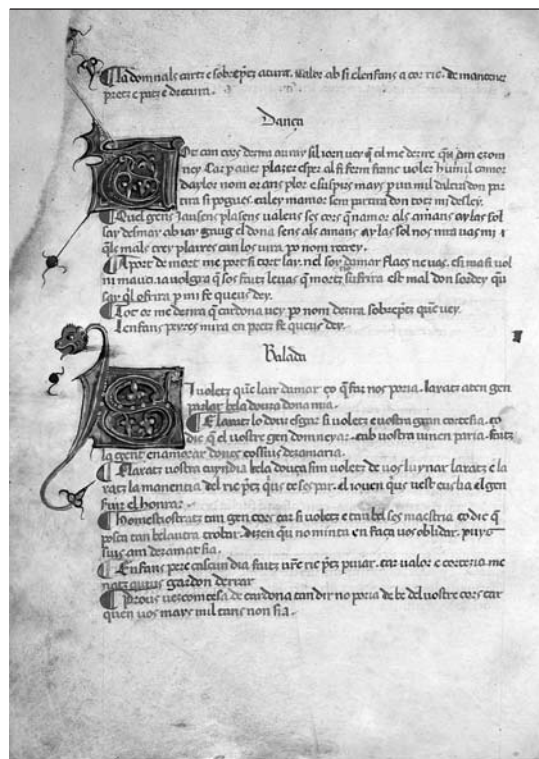
A Catalunya, les corts reials són un motor fonamental per a la difusió d'aquesta cultura. Convé no oblidar, però, la importància i el poder efectiu, també en el terreny cultural, de les cases dels infants i d'algunes famílies comtals i vescomtals. Desgraciadament, manquen estudis monogràfics

aprofundits sobre aquests entorns, que ajudarien a passar pel sedàs moltes de les al·lusions històriques de les poesies i de passada permetrien una interpretació més global. Com a mostra, podríem assenyalar que s'ha destacat el paper de l'infant Pere d'Aragó com a mecenes poètic, però havia passat per malla el fet que el seu germà Ramon Berenguer també és destinatari de poesies en què es descriu la seva cort en termes elogiosos. En conjunt, cal explorar les connexions entre senyors, corts i trobadors i l'impacte en la producció i difusió cultural de manera sistemàtica i dins d'un marc geogràfic i geopolític ampli, tal com ens hem proposat com a direcció de recerca al projecte Trob-Eu (www.trob-eu.net) i a la base de dades Cançoners DB (candb.narpan.net; hi trobareu les localitzacions actuals dels manuscrits que esmentem més endavant).

Hem volgut afegir a aquesta anàlisi els cançoners, és a dir, els reculls manuscrits que actualment ens permeten llegir la lírica dels trobadors i que són testimoni de la importància que va rebre durant aquests segles i

més enllà, però que també donen claus precioses per definir la cultura dels centres comitents. Recordem que la còpia de manuscrits trobadorescos presenta un retard considerable respecte al conreu: si situem l'origen de la lírica dels trobadors al pas del segle XI al XII, els primers manuscrits conservats

Dues poesies de Cerverí de Girona al f. 34v del Cançoner Gil o Sg (Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 146, c.1360)

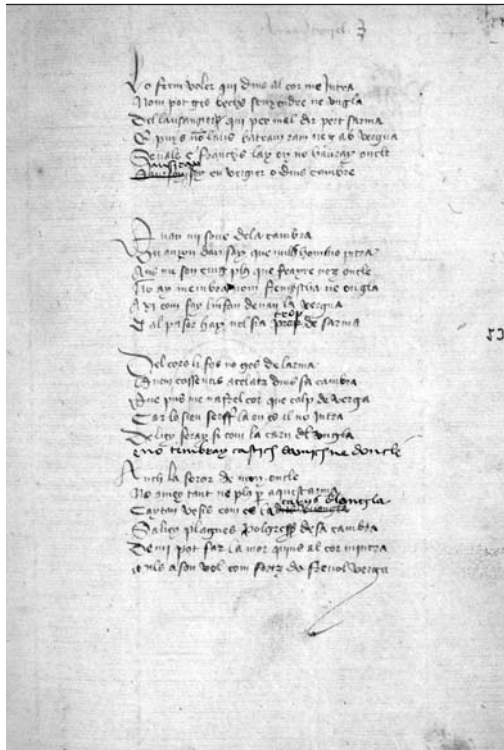

temes-2)

daten de mitjan segle XIII. Actualment es conserven una quarantena de cançoners trobadorescos copiats entre 1250 i 1400, principalment al nord d'Itàlia, però també a França, Occitània i Catalunya. En comparació amb el nombre de cançoners trobadorescos confegits a Itàlia, la producció catalana sembla migrada, però cal tenir en compte la diferència de territori i de nuclis de cultura, a més de la pèrdua de testimonis. S'haurien d'estudiar, en aquest sentit, les fonts textuais de cançoners copiats en altres territoris que denoten seccions d'origen català, amb interessos o amb substrats lingüístics que apunten a fonts catalanes. Són indicis d'una tradició més complexa del que permeten considerar els manuscrits conservats i conviden a aprofundir l'anàlisi de les relacions amb cançoners d'altres procedències. Cal, finalment, un estudi històric més sistemàtic de tots els cançoners i, en el cas dels catalans, dins de les limitacions de nombre i de dades disponibles, de la relació amb les corts.

Segons les dades que en tenim actualment, podem oferir una breu caracterització dels cançoners de mà catalana que han transmès l'obra dels trobadors. El més antic podria ser el fragment conegut com a *M^b* que només conserva 6 poemes, però que en podria haver transmès uns 50, relacionat amb la cancelleria de Jaume II els anys noranta del segle XIII. O bé el cançoner *V* (170 poesies de 17 trobadors, més el *Roman de las quatre vertutz cardenals* de Daude de Pradas), la mà principal del qual, d'identificació catalana, demana una datació molt semblant. Al tercer terç del segle XIV es va copiar el cançoner *Gil* (*S⁸*; 127 poesies de 10 trobadors, més una secció antològica de 40 poemes del segle XIV), confegit amb luxe, probablement per a Pere II d'Urgell, amb materials procedents de la cort del seu pare, el comte Jaume I. El segle XV diversos cançoners de poesia catalana encara copien trobadors: el cançoner Vega-Aguiló (*V^{2A8}*), per al qual s'ha proposat una datació de finals dels 1420, conté 26 poesies de 22 trobadors, als quals cal sumar un cançoner de 3 poetes del XIV, una antologia lírica del XIV, una antologia francesa i una compilació de vers narratiu; el cançoner Aguiló (*E*) copia 3 fragments trobadorescos, més un fragment del poema narratiu *Flamenca*, dins d'una antologia de narrativa en vers i un tractat

Inici de *Lo ferm voler* d'Arnaut Daniel al f. 53r del Cançoner Vega Aguiló [Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 7, c. 1430]

gramatical; al cançoner *K*, en realitat un cançoner monogràfic d'Ausiàs March, una segona mà afegeix al marge un debat entre Guillem de Berguedà i Peire Gauseran; i al cançoner *L*, que conté una antologia de Pere Torroella i l'inici d'una de March, també recull una poesia de Raimbaut de Vaqueiras. Finalment, tenim dades molt sòlides sobre l'existència a Girona d'un cançoner de finals del segle XV, avui perdut, que combinava una antologia de trobadors i de poetes lírics catalans del XIV i del XV (Beltran 2006).

Estudis recents han començat a definir la tipologia, els criteris de compilació i l'evolució cap a la tradició catalana que es desprèn d'aquests reculls poètics. La transmissió manuscrita confirma dos elements importants per definir la cultura trobadoresca a Catalunya: d'una banda, la integració total en la xarxa trobadoresca, de manera que els manuscrits catalans no privilegien ni distingeixen els trobadors d'origen català (que de vegades ens han arribat només en manuscrits de tradició italiana, per exemple); de l'altra, el fet que

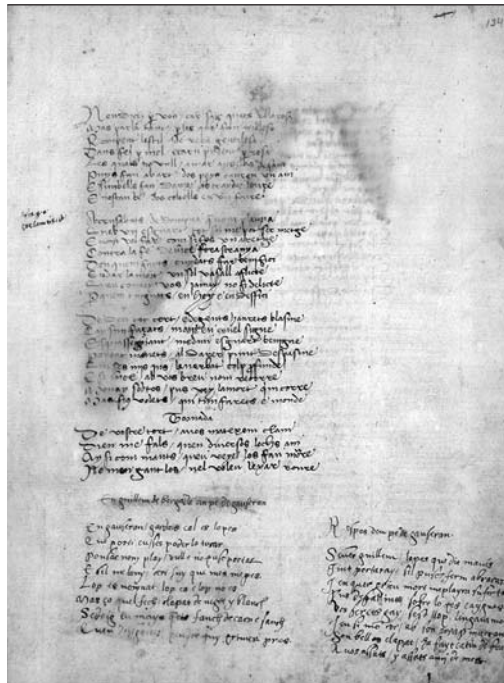
els cançoners catalans sí que denoten una tendència a recollir els trobadors, de qualsevol origen, que havien estat relacionats amb les corts catalanes. La transmissió catalana corrobora, a més, un conreu sostingut al llarg del temps, amb reculls que agreguen els trobadors a la producció lírica posterior. Pel que fa als centres de producció, el pes de la casa reial i de les seves branques secundàries sembla, de moment, irrefutable.

Les corts que contribueixen a produir aquests cançoners encara estan poc estudiades. Estem lluny de poder localitzar el comitent del cançoner *V*, que copia una selecció de poetes en gran part connectats amb Pere el Catòlic (Zamuner 2003), tot i que la data del recull el situï més aviat a l'entorn de Pere el Gran o els seus fills. Caldria aprofundir també en el paper del rei Jaume II, autor d'un poema conservat, amb connexió certa amb Jofre de Foixà, posseïdor de dos manuscrits de Cerverí de Girona i recipient de diverses dedicatòries. Per exemple, caldria estudiar les possibles pistes dels manuscrits relacionats amb el seu mecenatge i les connexions amb la còpia del fragment *M^b* (Cabrè i Boadas 2017).

La cort d'Urgell té una presència destacada en l'obra dels trobadors des dels seus orígens, però pel que fa a la còpia de

cançoners el seu paper és encara més prominent: s'ha identificat amb l'origen del cançoner Gil (S⁸; Cabré i Martí 2010) i també del cançoner narratiu de la Biblioteca Nacional de Madrid, el *Cançoner dels comtes d'Urgell*. Tanmateix som lluny d'un quadre complet i articulat, que justifiqui aquesta quasi hegemonia sobre la cultura escrita trobadoresca, malgrat el punt de partida esbossat per Velasco i Fité (2016). Pel que fa al mecenatge poètic, s'ha estudiat al llarg de l'edat mitjana, si més no de manera preliminar, pel que fa als Cardona (Rubió i Balaguer 1957), amb un paper considerable, però en canvi no hi ha notícies de cap mecenatge escrit. La possible excepció seria el suggeriment d'Anton Espadaler (1999) de relacionar la segona muller de Pere d'Urgell, Beatriu de Cardona, filla d'Hug Folc I i Blanca d'Empúries, amb la tria de continguts del *Cançoner dels comtes d'Urgell*. A tots aquests exemples de la primacia de la cort reial i de les seves ramificacions principals caldria afegir-hi un manuscrit no poètic (*k*), en gran part historiogràfic, que ha transmès l'epístola èpica de Raimbaut de Vaqueiras, i també els rastres trobadorescos en ambients notariais (com es detecta en documents procedents de Santa Pau, Olot i

Una segona mà afegeix, en un espai que havia quedat en blanc, l'intercanvi de cobles entre Guillem de Berguedà i Peire Gauseran, al f. 134 del *Cançoner català K* (Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 10)

Girona), i sobretot, pel que fa a la continuació d'una lírica de caràcter trobadoresc, els fulls de Sant Joan de les Abadesses i les poesies de Castelló d'Empúries. És interessant la possibilitat d'una comparació amb altres àmbits de còpia de cançoners trobadorescos, especialment el nord italià, en què els cançoners s'han relacionat amb la cultura *cittadina*, amb les grans corts nobles o urbanes, plenes de protohumanistes i amb una cultura de l'escrit molt desenvolupada.

Tot i que en el cas català la producció sembla, de moment, molt més lligada a les corts nobles, cal estudiar la interacció entre aquests altres àmbits (sense oblidar el monàstic) i sobretot anar destriant el rerefons històric dels poemes i dels cançoners que els van copiar. Aquest conjunt de testimonis catalans no només són un exemple de la recepció dels trobadors i de la continuïtat del seu paper com a model en la cultura posterior sinó que també són una

baula important en la definició dels models de cultures locals i del panorama de la cultura escrita medieval a la Corona d'Aragó. ■

Bibliografia

Vicenç BELTRAN, «El cançoner perdut de Girona: els Mayans i l'occitanisme il·lustrat», en Vicenç BELTRAN; Meritxell SIMÓ; Elena ROIG (eds.), *Trobadors a la península Ibèrica. Homenatge al Dr. Martí de Riquer*. Barcelona: PAM, 2006, p. 91-120.
 Miriam CABRÉ; Sadurní MARTÍ, «Le Chansonnier S⁸ au carrefour Occitano-Catalan», *Romania* 128, 2010, p. 92-134.
 Miriam CABRÉ; Sònia BOADAS, «El fragment trobadoresc català de Madrid (M^b)», *Cultura neolatina*, 77, 2017, p. 227-297.
 Miriam CABRÉ, «La recepció dels trobadors a Catalunya i la transmissió manuscrita», en Meritxell SIMÓ; Annalisa MIRIZIO; Virginia TRUEBAEN (eds.), *Los trovadores: creación, recepción y crítica en la edad media y en la edad contemporánea*. Kassel: Reichenberger, 2018, p. 41-58.

Anton M. ESPADALER, «Un cançoner a la cort dels comtes d'Urgell», en F. SABATE; J. FARRE (eds.), *El cançoner dels comtes d'Urgell*. Lleida: IEL, 1999, p. 7-19.

Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Els Cardona i les lletres*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1957.

Albert VELASCO; Francesc FITÉ, «Els llibres del comte Pere II d'Urgell», en *O rei o res: La fi del comtat d'Urgell*. Museu de la Noguera – Ajuntament de Balaguer, 2016, p. 96-107.

Ilaria ZAMUNER, *Intavulare. Tavole di canzonieri romanzi, I. Canzonieri provenzali, 3. Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana V (Str. App. II = 278)*. Mòdena: Mucchi, 2003.

temes-3)

ANNA GUDAYOL. Biblioteca de Catalunya

L'ARRIBADA DELS CANÇONERS VEGA A LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA

La transmissió de la cultura i la poesia trobadoresques no hauria estat possible sense els cançoners. Ara bé, a partir del Renaixement a molts d'aquests volums se'ls va perdre la pista fins que, a finals del segle XVIII, foren redescoberts gràcies a l'interès dels erudits il·lustrats per la història literària, que els dugué a recuperar manuscrits per a les seves biblioteques i comentar-los. Entre aquests erudits cal destacar el cerverí Josep de Vega i Sentmenat (1754-1831), que arribà a constituir una col·lecció particularment reconeguda en el seu temps. Entre els volums que la componien hi havia un conjunt remarcable de cançoners, que es troben sens dubte a la base del discurs sobre els trobadors que pronuncià el 1778 a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. A la seva mort, es perdé la pista d'aquests volums fins que el 1876 Milà i Fontanals edità tres textos inèdits conservats en un cançoner fins aleshores desconegut pels investigadors; en una noteta al final de l'edició l'erudit ens indica: «*Ces ms. avaient appartenu au savant D. José de la Vega, résidant à Cervera: M. de Amat, qui les a reçus par héritage il y a peu d'années, eut l'amabilité de nous les prêter. Maintenant ils fons partie des précieuses collections de D. Mariano Aguiló, qui les acheta de M. de Amat*».¹

Ara bé, resta saber qui era M. d'Amat, i què va passar amb aquests manuscrits entre la mort de Josep Vega i la seva compra per Aguiló. La genealogia veguiana i la documentació d'Aguiló poden ajudar a escatir-ho.

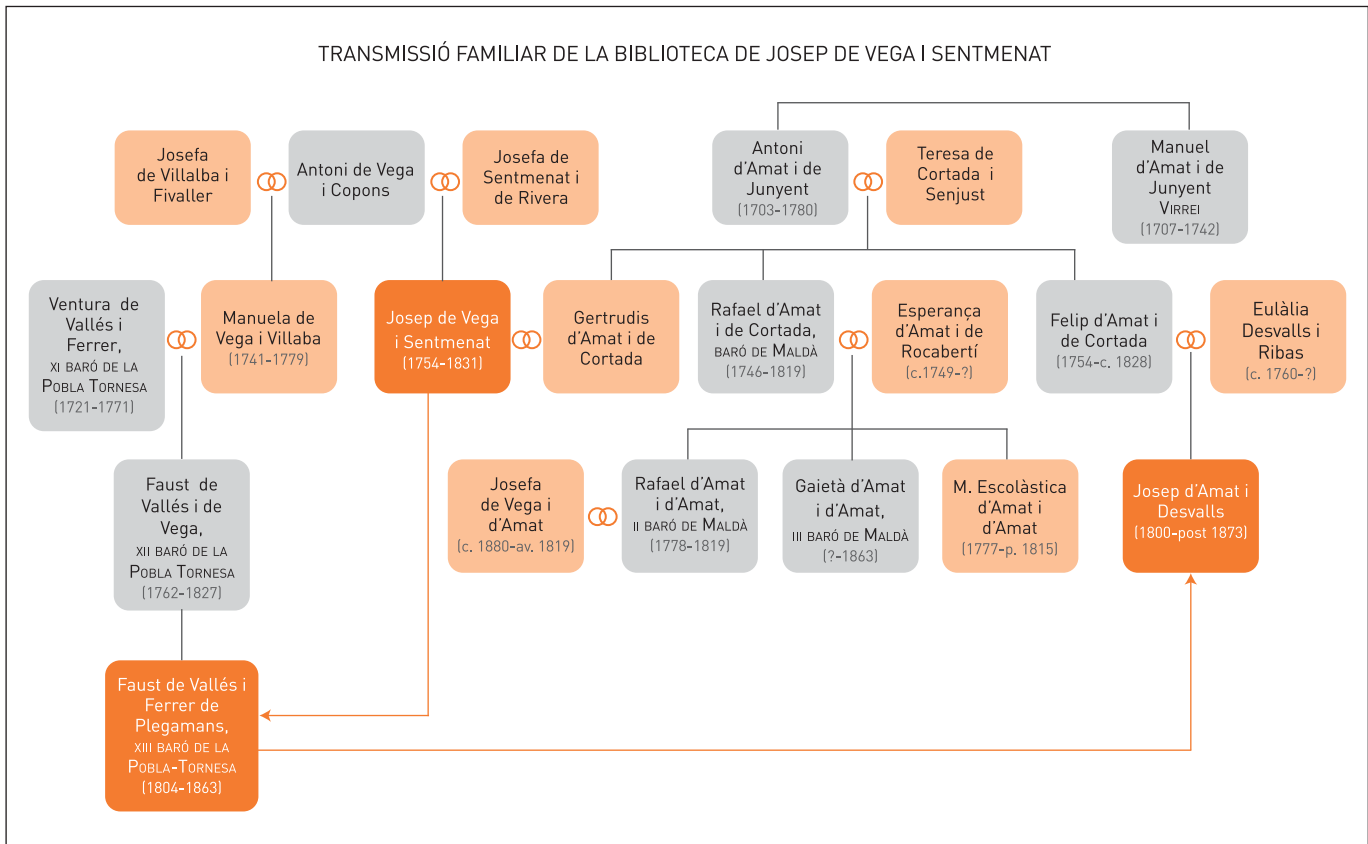
La transmissió de la biblioteca de Josep de Vega

Josep de Vega s'havia casat amb Gertrudis d'Amat i de Cortada. Entroncava així amb una de les grans famílies de Barcelona, els Amat, que havien donat noms tan il·lustres com el virrei Amat, oncle de Gertrudis; el seu germà Rafael era el baró de Maldà, autor de la insuperable crònica de la vida barcelonina del tombant de segle que és el *Calaix de sastre*. L'única filla, Josefa (anomenada familiarment Poneta) es va casar l'11 de desembre de 1798 amb el seu cosí, Rafael d'Amat i d'Amat, fill del memorialista i segon baró de Maldà. Malauradament, Josefa de Vega morí molt jove i sense haver donat un hereu; el seu marit tornà a casar-se, però moriria poc temps després, el 1819, igualment sense descendència.

El 26 d'agost de 1831 moria a Cervera Josep de Vega, tres dies després d'haver fet testament; un mes després, el 24 de setembre, es dreçava l'inventari dels seus béns, on s'establia, sumàriament, que posseïa una biblioteca de 3.320 volums (sense esmentar-ne, però, ni les característiques ni tan sols els títols de les peces més destacades).² Morta la seva filla, i sense germans barons, el camí successori seguí necessàriament la via femenina.

Segons indica Rafael Carreras i de Bulbena en la nota biogràfica escrita per a l'Acadèmia de Bones Lletres, Vega deixà com a hereu el seu nebot Faust de Vallés i Ferrer de Plegamans (1804-1863), XIII baró de la Pobla Tornesa, a Castelló. Més que nebot, Faust era el seu renebot, ja que era el net de la seva germanastra, Manuela de Vega i de Vilalba (1741-1779). El seu pare, Faust de Vallés i de Vega, coetani de Josep de Vega, era com ell un il·lustrat, interessat sobretot en la història natural i l'astronomia; no és, per tant, estrany que la rica biblioteca de Vega s'unís a la del seu nebot, que possiblement pel seu vessant acadèmic devia estar ben nodrida. No sabem, però, si en el testament de Josep de Vega hi havia alguna clàusula particular relativa al destí de la biblioteca, o si es va utilitzar com a moneda de canvi per a algun tipus de compensació. El cas és que, a la mort del XIII baró de la Pobla, la biblioteca no fou heretada pel seu fill, sinó que passà a mans d'un altre dels nebots de Vega, aquesta vegada per part de la família política.

En efecte, Josep d'Amat i Desvalls (1800 - post 1873) era fill de Felip d'Amat i de Cortada, diplomàtic, membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i germà tant del baró de Maldà com de la dona de Josep de Vega, Gertrudis. Per part materna era net d'un altre científic il·lustrat, Joan Antoni Desvalls, VII marquès de Llupià. Aquesta ascendència marcada per l'interès científic podria haver estat una raó suplementària per la qual, en morir el baró de la Pobla, Josep d'Amat n'heretés la biblioteca, que incloïa possiblement els llibres d'història natural de Faust de Vallés, a més de la il·lustre biblioteca del seu ancestre comú Josep de Vega (del qual ni l'un ni l'altre duien ja el cognom). Com molts nobles de l'època, Amat havia abraçat la carrera militar. El 1835, en el moment de la desamortització, era capità d'artilleria a Barcelona (Gaietà de Barraquer i Roviralta l'esmenta sovint en el seu relat sobre

la història dels convents de Barcelona en aquell període), però posteriorment sembla que fou destinat a Menorca; el 1865 hi va casar el seu fill Joaquim amb la filla del baró de Lluriach, el títol més antic de Ciutadella. I és allí on Marià Aguiló retrobaria la col·lecció.

L'adquisició del fons per Marià Aguiló

El mallorquí Marià Aguiló (1825-1897) havia ingressat ben jove al cos de bibliotecaris de l'estat, feina que li acordava una certa —encara que minsa— seguretat econòmica i li facilitava l'accés a arxius i manuscrits necessaris per als seus interessos intel·lectuals, centrats en el cançoner popular i en l'estudi de la història de la llengua i la literatura catalanes. Aguiló dugué a terme una tasca ingent de recollida de material folklòric, alhora que recopilava volums que li permetrien arribar a redactar la primera bibliografia d'obres impreses en llengua catalana, premiada el 1860 per la Biblioteca Nacional de Madrid.³ L'interès d'Aguiló per la literatura catalana el dugué a seguir seguint totes aquelles obres que li semblaven essencials per poder-ne traçar la història, inclosos els manuscrits més antics. Amb aquest objectiu cercava biblioteques de particular

rellevància, que intentava comprar, en la mesura del possible, en la seva integritat.

Fou així com arribà a la biblioteca de Vega. Aguiló havia comprat al baró de la Pobra un conjunt de material relatiu al cançoner popular de Catalunya. És segur, per tant, que coneixia l'existència dels volums que havia heretat de Josep de Vega, tot i que no sabem si va poder-li fer alguna oferta. En tot cas, a la mort del baró és molt probable que seguís la pista de la biblioteca i que, ara sí, s'interessés vivament per la seva adquisició; entre els papers de l'erudit es troba un conjunt de correspondència relativa a la transacció, que no fou gens fàcil. Un esborrany de carta de Marià Aguiló, aleshores bibliotecari a la Universitat de Barcelona, adreçada a Cayetano Rosell, el seu superior jeràrquic, fa entreveure que les negociacions per a la compra de la biblioteca de Josep d'Amat estaven ben ençetades, i que la intenció era que la col·lecció s'integrés a la Biblioteca de la Universitat: «Seguro del españolismo y de su acreditado amor a nuestro ramo debo noticiarle que en medio de mis apuros todavía he intentado y logrado detener la venta en el extranjero de la preciosa librería de Dn José de Vega y Sentmanat, que descubrí hace años y de la cual basta decirle que, amen de muchos libros de la mayor rareza, hay

temes-3) (pat

incunables de este país hasta ahora desconocidos, y tres cancioneros MSS. en folio de trovadores lemosinos del siglo XIV y primera mitad del XV, mucho más importantes que el famoso *Cancionero de Obras enamoradas* de París, cuyas composiciones también contienen».⁴

La negociació amb Amat va ser àrdua, i es va perllongar durant els anys 1872-1873. El preu inicialment acordat amb Amat havia estat de 600 duros, rebaixats després, de comú acord, fins a 560. Ara bé, després d'un primer pagament efectuat per valor de 300 duros, i d'un segon de 200, Aguiló –mogut segurament per les dificultats pressupostàries que avançava a Rosell– va voler renegociar el preu. Les raons que al·legava eren coherents: deia que només havia pogut fer una primera inspecció ràpida i que, en obrir les capses i veure l'estat dels llibres, en molts casos fets malbé (el cançoner principal, per exemple, presentava importants traces d'humitat), i la incompletesa de moltes de les obres en diversos volums, considerava que el preu no es corresponia amb la realitat de la col·lecció. Amat va ser inflexible i va amenaçar-lo amb un plet a través del seu advocat. D'una manera o altra la compra, en tot cas, va arribar a bon port, ja que com hem vist el 1876 els volums eren ja en possessió de l'erudit mallorquí.

El testament d'Aguiló i l'ingrés a la Biblioteca de Catalunya

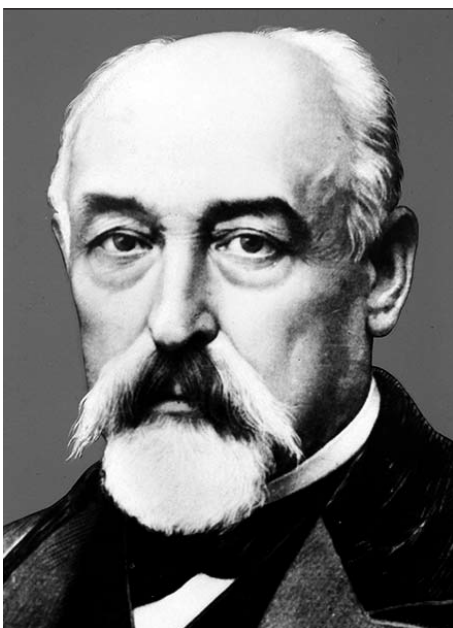
Aguiló, convençut de la importància del conjunt, havia avançat els diners malgrat les dificultats pressupostàries; ara bé, sembla que aquests diners –que ell havia comptat, probablement, com

un avenç– no van ser assumits per l'estat. Així doncs, va conservar la biblioteca, que engruixí la seva col·lecció privada. A mitjans dels anys vuitanta, en un text colpidor intitulat «Testament», Aguiló parla així de la seva biblioteca: «Si l'amor

a la llengua materna no m'engaña y la llibreria material surt com la vetx o tench dins el cap, la biblioteca catalana que vull fer i casi puch dir que tench feta no és per un particular. [...] Gràcies a Déu per les sorts qu'e tengut, que no són poques, per adquirir molt a la vegada (posar en nota la llista de les adquisicions grosses, v.g. els llibres de D. Roch Olzinelles, monjo arxiver del monestir de Ripoll, tots els llibres catalans de D. Antoni Prohens (que tenia de la cartoxa de Mallorca), les tres llibrerietes de València y la llibreria d'en Vega y Sentmenat [...]) Aquesta resurrecció de llibres avorrits o descuidats després de tres segles de fer-se malbé &c&c no serà vanitat repetir el mot de que casi és un monument?».⁵ Aguiló era perfectament conscient del valor de la col·lecció que havia adquirit, i també que era pràcticament tot el que podia llegar al seu fill Àngel, aleshores encara infant. Aquesta consideració de monument nacional va sens dubte influir

perquè deu anys després de la seva mort, en el moment de la creació de l'Institut d'Estudis Catalans, Àngel Aguiló en proposés la venda per formar la biblioteca de la nova institució. La compra va ser l'objecte del primer ple de l'Institut, per un preu, en aquell moment elevadíssim, de 100.000 pessetes.⁶ En l'estimació d'aquest preu hi pesaren en gran part els cançoners que pertanyien a aquella biblioteca que tant havia costat adquirir, i que són actualment un dels tresors més preuats de l'actual Biblioteca de Catalunya. ■

Retrat de Marià Aguiló-(Galeria de catalans il·lustres, Centre Excursionista de Catalunya)

Notes

1. Manuel MILA I FONTANALS, *Poëtes catalans: les noves rimades – la codolada*. Montpeller: Société pour l'étude des langues romanes, 1876, nota 4, p. 39.
2. Josep CARRERAS I BULBENA, «Estudis biogràfics d'alguns benemèrits patricis: Doctor Joseph de Vega y de Sentmenat, senyor de les Olujes Altas, de Santa Maria de la Ràpita y de Torres de Fluvià (4 de maig)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* XIII (1928), p. 288-292.

3. Marià AGUILÓ, *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*. Madrid: Sucesores de Rivadeneyra, 1923.

4. Marià AGUILÓ, Carta a Cayetano Rosell, Barcelona, 26 de desembre de 1872 (Fons Maria Aguiló, c. 52/4, cam. 6, doc. 2).

5. Marià AGUILÓ, «Testament» (Fons Marià Aguiló, c. 54/5, doc. 2).

6. *Dictamen-acord de l'Institut d'Estudis Catalans proposant a la Excma. Diputació provincial l'adquisició de la Biblioteca Aguiló*. Barcelona: l'Institut, 1908.

ALBERT REIXACH SALA. Universitat de Girona

UN MAPA DE LES CORTS TROBADORESQUES

En un aforisme que ha inspirat reflexions posteriors, Alfred Korzybski, filòsof polonès mort el 1950, advertia que el mapa no és el territori que representa. El polèmic escriptor Michel Houellebecq va unes quantes passes més enllà en la novel·la *La carte et le territoire*. El protagonista, un artista que assoleix un èxit inesperat amb simples imatges dels mapes de carreteres Michelin, titula l'exposició fotogràfica amb una afirmació categòrica: «El mapa és més interessant que el territori». De segur que molts geògrafs i investigadors en ciències humanes i socials algun cop s'han plantejat aquesta possibilitat o, si més no, consideren imprescindible les representacions cartogràfiques per a l'estudi de les societats i cultures del passat i del present. Conscients d'això, autors de referència en l'estudi de la lírica trobadoresca ja inclogueren mapes de la seva difusió en obres clàssiques aparegudes a les dècades centrals del segle XX. Destaca per l'impacte que ha tingut a casa nostra el de Martí de Riquer en l'antologia *Los trovadores* (1975), encara que altres filòlegs coetanis, com L. T. Topsfield o R. T. Hill i T. G. Bergin, també assajaren representacions del món dels trobadors en els seus treballs. Aquesta tendència té una explicació simple:

Mapa de coberta interior Martí de Riquer, *Los trovadores*, Barcelona: Planeta, 1975

la geografia ocupa un lloc destacat en la poesia trobadoresca tant des del punt de vista dels autors i promotors com de les composicions. Molts trobadors s'identifiquen amb cognoms d'origen toponímic lligats a localitats o regions concretes. Alhora, les *vidas*, petites introduccions medievals de la lírica que ens ocupa, molt sovint posen l'èmfasi en el lloc en què nasqueren, es formaren o transcorregueren etapes importants del seu periple. Com se sap, a més, el cultiu de la lírica occitana es produí en el marc de les corts o entorns de reis i altres magnats, és a dir, en institucions amb una dimensió territorial evident. Pel que fa, finalment, a les composicions, malgrat la varietat de temes resulten bastant habituals les mencions geogràfiques relacionades amb els protagonistes o destinataris o, fins i tot, els escenaris reals o imaginats de les accions que es comenten. D'altra banda, una comparació entre els mapes esmentats posa de manifest la importància de les decisions preses a l'hora de dissenyar-los. Algun autor optà per cenyir-se als límits lingüístics de l'occità (i ometre espais clau en moltes etapes, com la Corona d'Aragó i les corts nord-italianes); d'altres evitaren plasmar entitats polítiques concretes i es valgueren de referències geogràfiques vagues; en general, cap no es plantejà una qüestió essencial com són els importants canvis històrics registrats al llarg del període de difusió de la poesia trobadoresca, que va des de finals del segle XI fins a inicis del XIV.

Amb aquests precedents i atès l'interès de la qüestió, dins del projecte «Troubadours and European Identity: The Role of Catalan Courts» (www.trob-eu.net), hem elaborat un mapa digital i interactiu de les corts trobadoresques, centrat prioritàriament en els dominis de la Corona d'Aragó. Volíem beneficiar-nos dels nous instruments sorgits en el camp dels Sistemes d'Informació Geogràfica (SIG), i dels avantatges que ofereixen respecte de la cartografia tradicional en paper: la capacitat de situar amb precisió (georeferenciar) qualsevol punt, d'articular la informació en diferents capes, de fer visible la representació en una pantalla que l'usuari pot ajustar i de connectar-la amb una base de dades que es pot anar actualitzant.

L'objectiu principal ha estat recollir de la manera més adequada l'evolució cronològica dels territoris on es conreà la lírica trobadoresca, així com de la xarxa de corts que la promogueren i acolliren. Això duia implícit atorgar un protagonisme especial als dominis dels reis d'Aragó, un espai massa sovint negligit o, de forma injusta, considerat perifèric per estudis clàssics sobre el fenomen.

Dos treballs previs resultaren imprescindibles: un cens exhaustiu dels trobadors vinculats a les corts catalanes i unes bases carto-

1

2

5

8

11

13

14

16

patrimoni) (re

gràfiques centrades en quatre moments del llarg període apuntat, que vam confeccionar de bell nou, tot creuant dades de diferents atles històrics en paper i bibliografia diversa. Així doncs, hem elaborat quatre «instantànies» d'aproximadament els anys 1150, 1200, 1250 i 1300, amb capes en què s'indiquen les corts principescues o nobiliàries a què estigueren vinculats els autors catalans i també els nombrosos trobadors originaris d'altres indrets que es relacionaren amb els reis d'Aragó o vassalls seus. Per a cada cort de la qual es disposava d'informació suficient, s'han indicat els territoris que es trobaven sota el seu domini i, per tant, per on es desplaçava de forma habitual. Sobre aquesta base hem plasmat els vincles (i també l'origen) dels trobadors, així com el conjunt dels esments a la toponímia de la Corona d'Aragó dins del corpus líric trobadoresc. Totes les capes s'han allotjat en un servidor *webgis*, amb enllaços a les fitxes corresponents de la base de dades *Cançoners DB* (<http://canconers.narpan.net/>) sobre els autors i les corts.

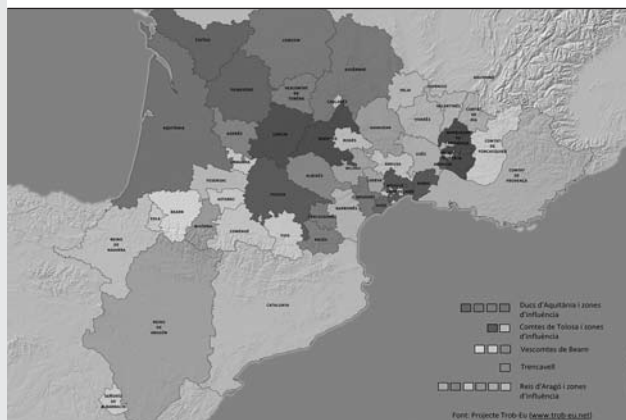
Les possibilitats que ofereixen els sistemes d'informació geogràfica són enormes. Malgrat això, l'experiència adquirida en la preparació del mapa digital ha permès entreveure algun dels reptes en què s'haurà de seguir insistint si es vol que ocupin un lloc central en les anomenades humanitats digitals. En essència, com en qualsevol representació cartogràfica d'elements històrics, es topa amb la dificultat de situar en un mateix pla les variables espai i temps. Dit d'una altra manera, com que el passat consistiria, al capdavall, en una sèrie infinita de mapes per a cadascun dels moments que el componen, el programari s'hauria d'orientar millor a la construcció de seqüències i, per tant, desenvolupar molt més els instruments que ofereixen profunditat cronològica, com a mínim al mateix nivell amb què ara ja es pot desplegar la dimensió espacial. També és cert que, a l'hora de traslladar una realitat complexa com el fenomen literari dels trobadors a un mapa, els condicionants no tenen només a veure amb la cartografia. De fet,

Bibliografia

Miriam CABRÉ; Sadurní MARTÍ; Albert REIXACH SALA (2019 en premsa), «Un nou projecte digital sobre l'aportació de les corts medievals al llegat trobadoresc: el cas catalano-aragonès», *XII Congrés de l'AIEO (Albi 2017)*.

Miriam CABRÉ; Albert REIXACH SALA (en premsa), «Para un mapa de las cortes trovadorescas: el caso catalano-aragonés», en Isabella TOMASSETTI (coord.) et al., *Avatares y perspectivas del Medievalismo ibérico*. San Millán de la Cogolla: Cilengua, 2019, vol. II, p. 1589-1600.

Mapa dels territoris trobadorescos ca. 1200. (www.trob-eu.net)

ordenant la informació i intentant prendre decisions sobre com representar-la queden en evidència les limitacions de les dades disponibles. D'aquí que el disseny d'un mapa obligui, d'entrada, a valorar-ne el grau de fiabilitat i exhaustivitat, i convidi a explorar si hi ha marge per millorar la investigació. En el cas que ens ocupa, tot indica que n'hi ha força, per exemple, a propòsit de les corts entre els segles XII i XIII, el funcionament d'aquestes institucions i les xarxes de parentiu sobre les quals s'articularen. Per a això serien necessàries més recerques integrades sobre la documentació històrica i les peces literàries. Tornant a l'inici, podem concloure el següent. Comprovem que, per descomptat, el mapa que hem presentat no és el món dels trobadors. Tan sols aspira a esdevenir-ne una primera representació aproximada a partir de les oportunitats que ofereix l'entorn digital. Així mateix, estem convençuts que el nostre territori, el de les corts trobadoresques, continua sent més interessant que no pas el mapa. Ben mirat, confiem precisament que el mapa contribueixi a fer-lo encara més atractiu. ■

Raymond Thompson HILL; Thomas G. BERGIN (1973), *Anthology of the Provençal Troubadours*. New Haven-Londres: Yale University Press, 2a ed., 2 vols.

Martí de RIQUER (1975), *Los trovadores*, 3 vols. Barcelona: Planeta.

Leslie T. TOPSFIELD (1975), *Troubadours and Love*. Cambridge: Cambridge UP.

ssenyas

M. BOFARULL TERRADES;
N. CASTEJÓN DOMÈNECH;
P. FERRANDO ROMEU; J.
SOLÉ BORDES

**Vida i obra dels germans
Ramon i Vidales, una famí-
lia d'impressors del Vendrell**

El Vendrell: Generalitat de Catalunya
i Consell Comarcal del Baix
Penedès, 2018. 236 p.

La commemoració de la fundació de la impremta Ramon i Vidales (1892) ha culminat amb l'edició de l'estudi inèdit (1985) de l'historiador Manuel Bofarull Terrades (1923-2009). Es tracta, doncs, d'una obra que serveix de triple reconeixement: a l'erudit i onomasiòleg, a la trajectòria dels germans Jaume i Ramon i Vidales i a la rotativa al·ludida, exemple fefaent de l'evolució cultural i política del Vendrell contemporani.

La recerca recuperada i actualitzada concreta les biografies d'ambdós activistes culturals i polítics, que viuen la desclosa de la darrereria del vuit-cents i, en el cas de Ramon Ramon i Vidales (1857-1916), els inicis del segle XX. Les vides paral·leles de Jaume i Ramon, en el marc d'un vilatge rural comerciant, n'expliquen el pòsit republicà catalanista, més polític en el cas de Jaume Ramon (1846-1900), notari, dramaturg, articulista i erudit (com mostra l'estudi *Vendrell històric*). L'obra de Bofarull, en conseqüència, és del tot útil per reflectir l'evolució de la Renaixença literària que porta al primer catalanisme polític comarcal del Baix Penedès, fet que explica, al seu torn, les relacions dels germans Ramon amb nuclis intel·lectuals de la resta del país (per exemple amb Àngel Guimerà, que va viure al Vendrell, i Ubach i Vinyeta).

La divisió de l'estudi esclareix el context polític i periodístic vendrellenc. N'explica la tradició d'impressors, vinculada a l'estampa de premsa literària i política, que pels germans Ramon anà d'*El Vendrellense-Lo Vendrellench* a *El Baix Penadès*. El moment fundacional de la Impremta Ramon cal vincular-lo, doncs, a la sensibilitat intel·lectual dels dos germans i al batec associatiu de la vila (La Lira).

És una obra que cal tenir en compte a l'hora de confegir un balanç historiogràfic que maldi per detallar els circuits de connexió entre territoris –amb una certa afinitat econòmica, associativa i política– a fi de comparar, internament i externa, la formació i primera evolució del moviment de construcció nacional (i de la resta de cultures polítiques).

XAVIER FERRÉ TRILL. Historiador

FRANCESC MARCO-
PALAU

**El pintor que
cremava els seus
quadres.**

**Assaig biogràfic de
Maties Palau Ferré**
Maçanet de la Selva: Editorial
Gregal, 2019.

Biografia del pintor montblanquí Maties Palau Ferré (1921-2000) escrita pel seu renebot amb una prosa clara i vocació divulgativa. L'interès de l'obra rau a poder-ne copsar la trajectòria personal i artística, així com la concepció ètica que serà determinant en alguns períodes de la seva vida. L'autor sap transcendir sempre el marc personal estricte de Palau Ferré per situar el context de l'espai i el temps en què va transcórrer la seva vida.

Comença pels orígens al Montblanc familiar, veïnal i de formació per anar recorrent altres períodes com l'anada a Barcelona, ja a la postguerra, on compaginarà els estudis a l'Escola Superior de Belles Arts Sant Jordi amb una feina a l'Institut Nacional de Previsió. Els anys 1950 seran els que comportaran l'inici de la participació en exposicions, primer col·lectives a Barcelona i a Madrid i a partir de 1956 ja individuals, també a Barcelona i Madrid. El 1957 exposa a Londres, juntament amb obres de Miró, Tàpies, Cuixart, Joan Ponç i Ramon Rogent. A partir d'aquí inicia una etapa important per la seva formació a París, instal·lat a la Cité Internationale Universitaire gràcies a unes beques del govern francès. L'any 1963 retorna definitivament a Catalunya i s'instal·la a Montblanc. Palau Ferré s'ha consolidat com artista i construeix a la seva vila nadiua un estudi on desenvoluparà la seva creativitat.

Sense entrar en la seva fecunda trajectòria com a pintor, ceramista i escultor, hem de referenciar un període conflictiu que marcarà la seva vida. A principis dels anys setanta signa un contracte amb un home de negocis pel qual queda obligat a entregar durant anys molts metres quadrats de teles a un preu de mercat baix per la consideració de la seva obra. Palau Ferré cau en una trampa perversa. Quan finalitzi el compromís contractual no deixarà de pintar, però tot seguit cremarà els seus quadres. La història, tanmateix, continua...

JOSEP SANTESMASES I OLLÉ. Coordinadora de
Centres d'Estudis de Parla catalana

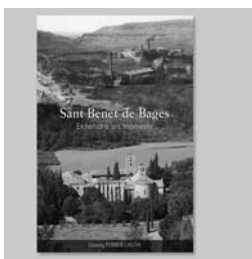
DE tria novetats)

ASSOCIACIÓ CATALANA D'EXPRESOS POLÍTICS DEL FRANQUISME
Cisquet, un maqui oloti

Olot: Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, 2018. 114 p., 10 €.

Després d'exiliar-se amb la seva família a França l'any 1939, Francesc Serrat i Pujolar, *Cisquet*, va arribar a ser tinent de la resistència enfront de la invasió nazi a l'Arieja, i va participar en l'alliberament de Foix i en la incursió maqui de la vall d'Aran l'octubre de 1944. El final de la Segona Guerra Mundial, però, no va acabar amb la seva activitat guerrillera: el 1945 es va infiltrar de nou a Catalunya per organitzar-hi les bases de la lluita dels maquis, activitat que va quedar aviat estroncada perquè aquell mateix any va ser detingut, torturat, jutjat i afusellat al Camp de la Bota. En aquesta publicació es fa un repàs biogràfic de la figura de Cisquet, contextualitzant-la en la història de la guerrilla antifranquista a Catalunya.

Llorenç FERRER I ALÒS
Sant Benet de Bages: Entendre un monestir

Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 2018. 285 p., 18 €.

Des de la seva fundació el segle x fins a la compra de l'edifici per part de Ramon Casas per establir-hi la seva casa d'estiueig, el monestir de Sant Benet de Bages va passar per tot de vicissituds que l'historiador Llorenç Ferrer i Alòs analitza en aquesta publicació. L'autor, doncs, explica el funcionament del monestir i la vida quotidiana dels monjos al llarg de diferents èpoques; la manera com va arribar a acumular els terrenys del voltant; la decadència a causa de la pèrdua de rendes durant el segle xvi, que va desembocar en la pèrdua d'independència del monestir (que va quedar unit a Montserrat), i també la desamortització de Mendizábal, que l'any 1835 va obligar els monjos a abandonar el monestir.

Maria Lluïsa MUÑOZ ALTABERT
Els comtes de Bunyol (segles XVI-XVII)

València: Institució Alfons el Magnànim, 2019. 375 p., 20 €.

Amb el nomenament el 1604 de Gaspar Mercader i Carròs com a comte de Bunyol per part de Felip III, la família Mercader es converteix en un dels poders nobiliaris més importants del Regne de València. Amb aquest personatge com a eix central, l'autora du a terme un estudi diacrònic del llinatge, des de la seva ascendència durant l'edat mitjana fins a la consolidació durant el segle xvii, tenint en compte múltiples punts de vista –l'esfera familiar i econòmica, la senyorial, la política i la cultural– en una trajectòria molt marcada tant per l'expulsió dels moriscos com per les estratègies matrimonials amb la promoció social i política com a objectiu. Aquest estudi, doncs, s'emmarca dintre de les noves teories historiogràfiques dels estudis nobiliaris, que busquen una perspectiva més global.

Adrià CASINOS
Mateu Orfila en el París del seu temps

Maó: Institut Menorquí d'Estudis; Edicions de la Universitat de Barcelona, 2018. 173 p., 18 €.

Considerat el pare de la toxicologia moderna, Mateu Orfila té un lloc destacat en la història de la medicina i de la ciència en general. Adrià Casinos, en aquest estudi biogràfic, vol fer un repàs de la trajectòria del científic maonès al París de la primera meitat del segle xix, on desenvolupa la seva carrera. Arribat a la capital de França l'any 1807, Orfila aviat destaca tant en el vessant científic com en el social, ja que es converteix en un habitual dels salons parisencs més concorreguts. Així, aquesta doble habilitat el portarà a progressar socialment, fins a assolir càrrecs com el de catedràtic de Medicina Legal i de Química Mèdica i fins i tot el de degà de la Facultat de Medicina i de president de l'Acadèmia de Medicina.

Alexis SERRANO MÉNDEZ (coord.)
Aigua. Recurs vital, social, cultural i econòmic al Maresme
XII Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme

Mataró: Arxiu Comarcal del Maresme, 2019. 332 p., 12 €.

Aquesta publicació recull les aportacions a la XII Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme, que va tenir lloc el 5 de maig de 2018 a Dosrius. Aquesta edició es va dedicar a l'aigua al Maresme i va comptar amb una vintena de comunicacions al voltant de qüestions com ara els molins hidràulics medievals del Baix Maresme, les mines d'aigua d'Argentona, els pous de glaç de Dosrius, els aiguats i les sequeres al Maresme dels segles xvii i xviii, els recursos hídrics a les vinyes d'Allella, o els fons i documents relatius a la gestió dels recursos hídrics conservats a l'Arxiu Comarcal del Maresme, entre altres.

Josep RECASENS
**La repressió
franquista al
Tarragonès**

Lleida: Pagès editors, 2019.
373 p., 23 €.

Josep Recasens continua la seva investigació que vol treure a la llum les víctimes de la dictadura franquista amb aquesta publicació que, després d'una breu introducció dedicada als antecedents de la Guerra Civil i a la implantació del franquisme com una forma de canvi, fa un recull exhaustiu de totes les persones processades de la comarca del Tarragonès, agrupant-les per municipis i donant dades com la data i el lloc de naixement, l'edat d'entrada a la presó, la sentència i el número d'expedient. Recasens, a més, indica el nombre de persones processades de cada municipi, i dades com el sexe, l'origen, l'estat civil, la instrucció escolar o l'activitat econòmica a la qual es dedicaven.

**Jordi CEBOLLA I
MOR (coord.)**
**El fons musical
de mossèn
Isidoro Iglesias i
les cançons de la
Maria del Peix**

Artesa de Lleida:
Associació Cultural la
Femosa, 2019. 304 p., 15€.

L'artesana Maria Solé, la Maria del Peix, es caracteritzava per tenir una gran memòria per a les cançons. És per això que l'estiu de 1919 el llavors seminarista Isidoro Iglesias, en escoltar-la, transcriu una seixantena d'aquestes cançons, en una primera col·laboració que els anys 1930 repetirà amb Joan Amades i Joan Tomàs de l'Obra del Cançoner Popular. Aquesta publicació recull les transcripcions musicals de les cançons de la Maria del Peix fetes per mossèn Isidoro Iglesias, a més d'emmarcar-les històricament en l'Artesa de Segre de principis del segle xx i de traçar un perfil biogràfic dels dos protagonistes.

**Aida MARÍN
YRIGARAY (coord.);
Agnès TODA I
BONET (ed.)**
**Joan Roig i Solé,
escultor reusenc
(1835-1918)**

Reus: Centre de Lectura
de Reus, 2018. 96 p., 30 €.

Historiadors i historiadores de l'art com Antonio Salcedo, Marc Ferran, M. Dolors Capdevila, Jaume Massó i Bernat Puigdollers aporten les seves visions de l'escultor reusenc Joan Roig i Solé, recollides a partir de les jornades d'homenatge en el marc del centenari de la seva mort. A més d'una aproximació biogràfica de l'escultor, els autors emmarquen la trajectòria de Roig en el context reusenc de la segona meitat del segle XIX i principis del segle XX, a i també analitzen una de les seves obres principals, el bust de J. Anselm Clavé, i la seva presència a les col·leccions del Museu de Montserrat.

**Rosa SESER PÉREZ
(coord.)**
**Història i
memòria
La Guerra Civil a
Dènia**

Dènia: Arxiu Històric de
Dènia; Institut d'Estudis
Comarcals de la Marina
Alta, 2019. 319 p., 20 €.

Amb l'objectiu de donar a conèixer la Guerra Civil a Dènia des de diferents perspectives, aquesta publicació s'estructura al voltant de dos grans blocs. El primer recull diferents estudis dedicats als bombardeigs, a la presència de les brigades internacionals i al batalló de voluntaris Juan Marco a la capital de la Marina Alta, entre altres qüestions. El segon, en canvi, està dedicat a la transcripció de diverses entrevistes de memòria oral, que donen testimoni de diferents moments clau de la Guerra Civil a Dènia, com la insurrecció militar, les col·lectivitats, l'acollida de nens refugiats a l'Hogar Sueco para Niños Españoles, l'ajuda a la indústria de guerra o la repressió contra els vençuts.

**Raimon MASDÉU I
TÈRMENS**
**El monestir
femení de Sant
Joan de l'Erm
(1228-1466)**

Sant Just Desvern:
Ajuntament de Sant Just
Desvern, 2019. 47 p., 10 €.

Tot i que el de Sant Joan de l'Erm, a Sant Just Desvern, va ser un dels monestirs de monges donades més importants del bisbat de Barcelona durant l'edat mitjana, la seva activitat va cessar a mitjan segle XV. En aquesta monografia, Raimon Masdéu fa un repàs de la història d'aquest monestir, del qual actualment no es conserva ni l'edifici, des de la fundació l'any 1228 a partir d'una donació del rector de Sant Just Desvern, fins a la desaparició durant la segona meitat del segle XV. L'autor exposa diferents hipòtesis per explicar la fi de l'activitat religiosa, com la guerra civil entre Joan II i la Diputació del General o la situació del monestir, bastant inhòspita.

noticiari

174

1 Agenda

- Curs «La Guerra Civil Espanyola a Catalunya, 1936-1939»
OLOI, 4 I 5 DE JULIOL. ORGANITZA: PATRONAT D'ESTUDIS HISTÒRICS D'OLOI I COMARCA.
- XVIII Seminari de romànic. «El romànic en el context pirinenc, un viatge d'anada i tornada»
BESALÚ, 6 I 7 DE JULIOL. ORGANITZA: AMICS DE BESALÚ I EL SEU COMTAT.
- IX Jornada d'Estudis Històrics i Patrimonials de la Vall d'Àger i l'Alta Noguera. «El bandolerisme al Prepirineu»
ÀGER, JULIOL. ORGANITZA: FUNDACIÓ ARNAU MIR DE TOST.
- IV Jornada Trencant el Silenci
GUIMERÀ, JULIOL. ORGANITZA: GRUP DE RECERQUES DE LES TERRES DE PONENT.
- X Jornada Cultural Coneix la Terreta
LA TORRE DE TAMÚRCIA, 2 I 3 D'AGOST. ORGANITZEN: ASSOCIACIÓ CULTURAL LA TERRETA I CENTRE D'ESTUDIS RIBAGORÇANS.
- 32a Diada Andorrana a la XLX Universitat Catalana d'Estiu
PRADA DE CONFLENT, 17 D'AGOST. ORGANITZA: SOCIETAT ANDORRANA DE CIÈNCIES.

- Jornada «La revolució de 1868 a Valls. Repercussions de l'altre 1 d'octubre»
VALLS, 28 DE SETEMBRE. ORGANITZA: INSTITUT D'ESTUDIS VALLENCOS.
- VII Trobada de Centres d'Estudis del Camp de Tarragona, la Conca de Barberà i el Priorat. «La xarxa de comunicacions»
L'HOSPITALET DE L'INFANT, 28 DE SETEMBRE. ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS DE L'HOSPITALET DE L'INFANT, COORDINADORA DE CENTRES D'ESTUDIS DE PARLA CATALANA I INSTITUT RAMON MUNTANER.
- XI Jornada d'Estudis Locals i Territorials Carmel Biarnés
ASCÓ, 5 D'OCTUBRE. ORGANITZEN: ASSOCIACIÓ CULTURAL LO LLAÜT I CENTRE D'ESTUDIS DE LA RIBERA D'EBRE.
- XIX Cap de Setmana Ibèric
CERDANYOLA DEL VALLÈS, 5 I 6 D'OCTUBRE. ORGANITZA: COL·LECTIU DE RECERQUES ARQUEOLÒGIQUES DE CERDANYOLA (CRAC).
- Jornades Europees de Patrimoni
CATALUNYA, DE L'11 AL 13 D'OCTUBRE. COORDINA: DIRECCIÓ GENERAL DE PATRIMONI DEL DEPARTAMENT DE CULTURA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

- XII Trobada de Centres d'Estudis i Estudiosos d'Eramprunyà. «Dones al territori d'Eramprunyà»
SANT CLIMENT DE LLOBREGAT, 19 D'OCTUBRE. ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS DE GAVÀ, CENTRES D'ESTUDIS BEGUETANS, GRUP DE RECERQUES HISTÒRIQUES EL TORREÓ DE CASTELLDEFELS, GRUP TRES TORRES DE VILADECANS I CENTRES D'ESTUDIS DE L'ANTIC SENYORIU D'ERAMPRUNYÀ.
- VII Festival Músiques en Terres de Cruïlla
LA SÈNIA, 25, 26 I 27 D'OCTUBRE. ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS SENIENSIS, AGRUPACIÓ MUSICAL SENIENCA I INSTITUT RAMON MUNTANER.
- 16es Trobades Culturals Pirinenques
SANT ANDREU DE SUREDA, 26 D'OCTUBRE. ORGANITZEN: SOCIETAT ANDORRANA DE CIÈNCIES I CENTRES D'ESTUDIS DEL PIRINEU.

2 Noticiari

EL MNACTEC I L'IRMU CONVOQUEN EL NOU AJUT DE RECERCA FRANCESC SALVÀ I CAMPILLO 2019
L'Institut Ramon Muntaner (IRMU) i el Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya (mNACTEC), a partir del conveni de col·laboració en el marc del qual també s'ha creat la nova línia d'ajuts a projectes de patrimoni industrial, han obert una nova convocatòria: l'ajut de recerca Francesc Salvà i Campillo 2019. És un ajut únic dotat amb 4.000 euros al qual poden optar els treballs de recerca històrica o patrimonial sobre els diferents àmbits que configuren el patrimoni, la història i la cultura industrial, científica i tècnica de Catalunya.
Els investigadors interessats a presentar una sol·licitud ho poden fer de manera individual o col·lectiva fins al dia 15 de juliol de 2019, a la seu de l'IRMU. Les bases d'aquesta convocatòria es poden consultar a l'enllaç www.irmu.org/irmu/call/207.

L'XI COL·LOQUI INTERNACIONAL D'ESTUDIS TRANSPIRINENSIS, DEDICAT ALS POBLES ABANDONATS ALS PIRINEUS
Els dies 4, 5 i 6 d'octubre de 2019 se celebrarà a la Seu d'Urgell l'onzena edició del Col·loqui Internacional d'Estudis Transpirinencs.
«Els pobles abandonats als Pirineus: causes i conseqüències» serà el títol d'aquesta edició, que se centrarà en l'anàlisi dels pobles abandonats com a espais per a la reflexió sobre la configuració actual dels Pirineus, a través de l'estudi de les causes que van provocar l'abandonament i de la incidència que ha tingut en el paisatge, la història, l'economia i la societat del conjunt d'aquest territori.
Fins al 15 de juliol es poden enviar propostes de comunicacions a l'adreça transpirinencs@irmu.org. El termini per inscriure-s'hi acaba el 27 de setembre. Per a més informació: www.irmu.org/projects/transpirinencs.

II JORNADA D'HISTORIOGRAFIA LOCAL I COMARCAL: ELS ORÍGENS DE L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA (PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIX) I HOMENATGE A JOSEP FONTANA
El 9 de novembre tindrà lloc a la seu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, a Lleida, la segona edició de la Jornada d'Historiografia Local i Comarcal, organitzada per la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, l'Institut d'Estudis Ilerdencs i l'Institut Ramon Muntaner.
En aquesta ocasió, la jornada es dedicarà als orígens de l'època contemporània, la primera meitat del segle XIX, i servirà d'homenatge a l'historiador Josep Fontana, traspassat l'any passat.
Comptarà amb les intervencions d'historiadors com Rafael Zurita, Josep Maria Pons, Jordi Roca, Enric Vicedo, Llorenç Ferrer, Mercè Renom i Joana Maria Pujades.
Per a més informació: ccepc@iec.cat.

Consell de redacció: Victòria Almuni (C.E. Seniensis), Joan Busqueta (UdL), Bernat Campins (Institut d'Estudis Baleàrics), Josep Camps (Centre d'Estudis del Baix Llobregat), David Cao (P. Estudis Osonencs), Meritxell Ferré (Centre de Lectura de Reus), Narcís Figueras (UOC), Enric Garcia Domingo (M. Marítim Barcelona), Oscar Jané (UAB), M. Carme Jiménez (IRMU), Manuel Lopez Esteve (UdL), Joan-Lluís Mas (Terra dels Avis, Cat. Nord), Jordi Morell (Taller d'Història del Clot), Manuel Pastor (Institució Alfons el Magnànim), Jaume Perarnau (Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya) Antoni Planas (Institut d'Estudis Baleàrics), Joaquim M. Puigvert (UdG), Teresa Reyes (Oficina Patrimoni Cultural - Diputació Barcelona), Enric Sagué (UdG), Carles Santacana (UB), Sebastià Serra (UIB), Ramon Ten (Fundació Bosch i Cardellach), Francesc Viso (CCEPC), Joan Yeguas (Centre de Recerques del Pla d'Urgell "Mascançà")

Consell assessor: Agustí Alcobarro (MHC), Ferran Archilés (UV), Josep Casanovas (UVic-UCC), Montserrat Duch (URV), Enric Guinot (UV), Antonieta Jarne (UdL), Antoni Mas Forners (C.E. Repoblació Mallorca. UIB), Marina Miquel (MHC), Conxita Mir (UdL), Vicent Olmos (UV), Joan Peytavi (UPVD), Santi Ponce (UVic-UCC), Joan Santacana (UB), Josep M. Sans Travé (ANC), Gemma Tribó (UB), Antoni Virgili (UAB). <http://www.irmu.org/projects/plecs>.

Revista editada per:

Amb el suport de: